

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Imaginea teritoriilor românești în Loggia lui Rafael Sanzio

ION DUMITRIU-SNAGOV

Renașterea s-a manifestat ca o complexă redimensionare a spiritului european, în care au fost cuprinse nu numai virfurile geniului uman, atrase în galante curți imperiale ori respectabile altare pontificale, ci întreaga structură circumvoluționară a unei societăți în care insul devenise sau devenea element activ al gândirii colective. Direcțiile devenirii s-au extins simultan în profunzimea social-culturală și în anvergura spațială geografică, în care temerarii nu erau decît agenții fizici ai ingeniozității practică cu sete de cunoaștere. Și cum orizontul ei se dovedea neîncăpător, noi faruri se impuneau pe liniile de demarcație, limite pe care secolele XV și XVI le-au deschis spectacular.

În aceste condiții, Ptolemeu a devenit piatra de unghi a geografiei lumii, în slujba căreia matematicienii, artiștii și tehnicienii și-au unit toate eforturile. Manuscrisul grecesc al *Geografiei* pe care el o elaborase în antichitate a fost adus în Italia și studiat în noile perspective. Specialiștii i-au reprodus și completat *tabelele*, noi nume alăturându-se maestrului : Nicolaus Cusanus, Claudius Clavus, Paolo Toscanelli, Fra Mauro Camaldolese, Antonio Leonardi, Sebastiano Compagni ș.a.

De la începutul secolului al XVI-lea, printre alte performanțe ale Renașterii italiene, cartografia a realizat o producție de seamă, harta devenind deopotrivă instrument tehnic și operă de artă. În interconexiunea preocupărilor științifice, ea oferea imaginea plastică a ceea ce Enea Silviu Piccolomini aducea în centrul studiului prin istoria popoarelor, în viziunea unei opere de *Cosmografie* politică, manu-

scrișele lui fiind ulterior organizate, copiate, traduse și difuzate în ediții succesive¹. Din opera lui se desprinde cursul istoriei nu ca o rezultantă unică a ciocnirii potențailor, ci ca o desfășurare continuă a popoarelor pe teritorii proprii, angajate în luptă neîntreruptă pentru libertate.

Roma Renașterii, centrul lumii catolice, căuta să cuprindă prin tendințele de universalitate o cit mai perfectă *Imago Mundi*, colecțiile sale păstrind pînă astăzi adevărate tezaur de cultură². Sub aspectul cartografic, geografia izbutea un mare salt: dacă Ptolemeu statornicise un început pentru geografia statală, Renașterea relua, înregistra și exprima imaginea pămîntului urmărind mișcările demografice pe care istoria am văzut cum le consemna, popoarele definindu-și ariile de viață nu după momente de invazii sau de campanii militare, chiar dacă unele portulane sau hărți erau realizate cu asemenea scopuri. Europa este acum prezentată prin atestarea stărilor reale, prin modificări ce ajung pînă la înlocuirea toponimelor lui Ptolemeu: Galia devine Francia, Sarmația devine Polonia, Dacia devine Valahia — Mare și Mică (sau diviziunea Valahia, Moldova și Transilvania), Panonia devine Ungaria etc.³

¹ Enea Silvius Piccolomini (1405—1464) din 19 aug. 1458—1464 papă sub numele de Pius al II-lea. Opera lui este superioară tuturor autorilor contemporani (Poggio Bracciolini: 1380—1459, Flavio Biondo: 1388—1463, Ioannes Vitez: 1408—1462, din 1445 episcop de Oradea) înscriindu-se ca un adevărat creator de școală a studiului istoriei. Ceea ce se va denumi ulterior *Cosmografie* ca operă principală a lui Pius al II-lea a fost finalizată numai spre sfîrșitul vieții. Totuși, concepția lui de bază în filozofia istoriei era definită înainte de alegerea sa în scaunul pontifical, pentru care este elocventă data de 27 martie 1458, cînd încheie studiul *In Europam* și îl trimite spre lectură cardinalului Antonio de Hilerdens.

Această lucrare are la început un circuit restrîns și publicarea fragmentelor (*De situ et origine Pruthenorum*, Colonia, 1472; *Cosmographiae libri II*, Veneția, 1477 — Cf. Marin Popescu Spineni, *Geograful Sylvio Aeneas și țările românești*, Cluj, 1938 p. 4), ca și a ediției princeps (*In Europam*, Memmingen, 1489) nu o impun cu toată forța. Numai tipărirea *Cronicii de la Nürnberg (Registrum huius operis cronicarum cum figuris et imaginibus ab initio mundi, Nürnberg, 1493)*, care adaugă *In Europam* la sfîrșitul cronicii lui Martin Schedel, o face să beneficieze, pe lîngă un tiraj mare și în două versiuni (latină și germană), de circulația celui mai răspîndit incunabul. Acesta este momentul de consacrare a lui S.E.P. și, din alăturarea celor două opere, reiese clar că istoria nu mai corespundea gnoștologiei prin interpretarea celor „șase virste” ale omenirii din concepția teologiei medievale.

După această dată se simte nevoia editării tuturor lucrărilor lui Pius al II-lea, *Cosmografia* cerînd o ilustrare cartografică *aggiornată*: a apărut astfel *Opera quae extant omnia*, Basileae, 1551 (moment istoric preluat și de Loggia Bella) operă reprezentativă pînă în zilele noastre.

Prin felul cum prezintă istoria poporului român, textul din *Cronica de la Nürnberg* din 1493 demonstrează orientarea realistă a lui Pius al II-lea (orientare pe care o preiau o lungă serie de istorici europeni) și care poate fi enunțată prin următoarele puncte: 1. Sesizează prezența românilor în întreg teritoriul Daciei; 2. El este primul care sesizează continuitatea poporului român, neîntreruptă, în teritoriul național; 3. Romanizarea Daciei nu a fost rezultatul exclusiv al ocupației militare a lui Traian, ci un proces de durată, derivînd numele de *vlah* din comandantul Flaccus, preluat din scrierile lui Ovidiu; 4. Ca și alți contemporani el vede originea latină a limbii române dar, spre deosebire de ei, el o pune în raport cu istoria poporului român; 5. S.E.P. explică structura socială a Principatelor Române în raport cu populațiile suprapuse prin mișcările demografice ale ungarilor, sașilor și secuilor și coexistența lor cu românii.

² În legenda hărții reprezentînd Italia în *Loggia Bella*, este semnificativă formula: *Italia... acum* (ca. 1560 — n.n.), prin *Scaunul Papal*, reprezintă centrul lumii creștine. Centralismul practicat de Curia Romană a favorizat formarea unor mari colecții muzeale, bibliofile și arhivistice, urmărind ideea de *ecumene*, referitoare nu numai la era creștină, ci la întreaga cultură umană.

³ O primă lucrare, care să preia orientările istorice în studiu geografiei cu intenția universalității, este manuscrisul lui Sebastiano Compagni, încheiat la 13 iunie 1509, conservat în colecția BAV (Cod. Vat. Lat. 3844: *Geographiae Sebastiani Compagni*, descoperit nu de mult de Roberto Almagia) din care s-a

Harta nr. IX din Loggia lui Rafael Sanzio.

Ca o încoronare monumentală a cartografiei Renașterii italiene, *Loggia lui Rafael* din Palatul Vaticanului oferă o astfel de sinteză a întregului pământ, în configurația statală din jurul anului 1560. Complexul arhitectural al palatului, el însuși o sinteză artistică a întregii ere umane, alături de muzee, biblioteci și arhive, conservă în frumoasele fresce una dintre cele mai vii imagini ale pământului românesc, păstrată în punctul cel mai fierbinte al activității Secretariatului de Stat.

Palatul este o împletire de construcții, curți interioare, terase, colonade, galerii și logii. *Cortile di San Damaso* constituie o răspintie importantă între oficiile centrale ale Curiei Romane. Această *curte* este mărginită pe trei părți de celebrele Logii Vaticane, din care cea de a treia, de la nivelul superior, este cunoscută ca *Loggia lui Rafael*, proiectată de Bramante dar construită în viziune proprie de Rafael Sanzio între anii 1513 și 1518⁴.

Logiile, prin arhitectura și pictura care le decorează, sînt unele dintre cele mai atractive și mai prețioase părți ale palatului. Însă, pe cînd primul și al doilea nivel sînt valoroase din punct de vedere artistic, *Loggia lui Rafael* rămîne cea mai importantă prin valoarea științifică a conținutului picturilor: este vorba de hărțile expuse în frescele din pereții aripilor de nord (sau centrală) și ai celei de vest. Din această cauză, întreaga galerie mai poartă și numele de *Loggia della Cosmografia*. Aripa ei de vest, pentru armonia culorilor și simbolica picturilor din bolți și din abside, îmbinate cu maiestruozitatea hărților în succesiunea celor 12 arcade, mai este denumită și *la Bella Loggia*⁵.

Această somptuoasă galerie, cerută de Pius al IV-lea (1559—1565), leagă apartamentul papal de Secretariatul de Stat al Vaticanului; accesul redus al persoanelor care o pot vizita numai în condiții de excepție face ca aceste hărți, deși semnalate în literatură încă din anul 1595, să fie mai puțin cunoscute. De multe ori, ele sînt confundate cu hărțile statelor papale aflate în *Galleria Geografica* din *Seconda Loggia*, inclusă în itinerariile din Muzeele Vaticanului.

La realizarea decorației artistice din *Loggia lui Rafael* au contribuit: Giovanni da Udine și Donato da Udine pentru decorarea bolților și a tavanului, iar Pirro Ligorio, care a trăit la Roma între anii 1533 și 1568, a asigurat îndrumarea științifică pentru proiectarea hărților.

inspirat copios, mai tîrziu Domenico Nigri (*Dominici Marii Nigri Veneti Geographiae Comentariorum libri XI*, Basileae, 1557, Ed. Volfango Wuisenburger, comentat de Claudio Isopescu în *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento*, București, 1929). Compagni încearcă să transpună ideile cosmografiei dezvoltate de Pius al II-lea în studiul geografiei, în condițiile Europei anterioare campaniei otomane din 1526, mai înainte ca G. Mercator să realizeze atlasul său.

În ceea ce privește cartografia românească, aceasta beneficiază la începuturile sale de harta lui Paulus Sanctinus Ducensis, realizată în Banat în anii 1394—1396, cu o imagine chorografică urcînd pînă în sudul Transilvaniei. Cf. Ion Dumitriu-Snagov, *Țările Române în secolul al XIV-lea — Codex Latinus Parisinus*, București, 1979.

⁴ Agostino Taja, *Descrizione del Palazzo Vaticano*, Roma, 1750; Pistolesi, *Il Vaticano descritto e illustrato*, Roma, 1838, vol. IV (pentru Loggia lui Rafael); Deoclecio Redig de Campos, *I. Palazzi Vaticani*, Bologna, 1967.

⁵ Chytraeus (Kochhaffe), *Variorum in Europa itinerum deliciae*, Hernborn, 1595; Jacob Hess, *Le Logge di Gregorio XIII: l'architettura e i caratteri delle decorazioni*, în *Illustrazione Vaticana*, 1935, p. 1270—1275; 1936, p. 161—165.

Execuția cartografică aparține lui Stefano Francese (Etienne du Pérac⁶) — desenator venit de la Paris în perioada 1559 și 1578, care a lucrat efectiv la acestea din Vatican între 12 decembrie 1561 și septembrie 1562. Antonio Vano-sino da Varese, pictor de hărți, a fost ajutat de Sabaoth Dentis (dispărut la sfîrșitul anului 1562) împreună cu echipa lui, pentru lucrări accesorii de culoare și de auriere.

Începînd din extrema sudică, la *Bella Loggia* este împodobită de 13 hărți : 1. *Insula Britannia sive Anglia* împreună cu *Hybernia sive Hirlandia* și 2. *Hesperia sive Hispania* (două hărți în aceeași arcadă). În continuare, fiecareia dintre cele 11 arcade îi corespund : 3. *Gallia*, 4. *Italia — Corsica — Sicilia*, 5. *Graecia*, 6. *Asia Minor*, 7. *Judeea sive Cananea et Palestina*, 8. *Germania*, 9. *Ungaria — Polonia*, 10. *Scandia*, 11. *Moscovia*, 12. *Schitia nunc Tartaria*, 13. *Groenlandia*.

Ultima arcadă a galeriei este ocupată de o emisferă a Mappamondului Vatican, realizată în anul 1585 și care cuprinde Europa, Africa și Asia⁷.

În studiul nostru ne vom ocupa de cea de a IX-a hartă, intitulată *Ungaria și Polonia*, după numele celor două state catolice cuprinse în cîmpul ei*. Ea este încadrată în ramă dublă aurită și ocupă spațiul dintre cornișă și soclu, lucrată în frescă, de dimensiunile 332 × 232 cm, cu nordul de poziție superioară. Legenda⁸ dă unele amănunte de ordin social-economic pentru Ungaria și Polonia, vădit avantajate de o astfel de prezentare față de restul regiunilor care ocupă arii mai mari. Spațiul geografic este cuprins între coordonatele de longitudine 15°—31° și 43°—60° latitudine, la centru avînd meridianul Sibiului (de comparat cu coordonatele României : long. 20°15' — 31° și 43°30' — 48° lat.).

Ea este executată în proiecție trapezoidală, gradată pe margine în unități de cite 30 de minute, cu coordonatele trasate din 5° în 5°. Indicația scării miliare este în grade corespunzătoare la unități de cite 10 mile (12 segmente la 19,5 cm), pentru un raport de 1 : 500 000.

Elementele de hidrografie sînt redată în albastru marin, iar *Marea Neagră (Euxini Ponti Pars)* și *Marea Baltică (Svevicvum Mare)* în cîmp de valuri inspu-

⁶ Archivio Segreto Vaticano, Camera Apostolica, Pio IV : 1. *Per pagare tante opere et spese della Bella Loggia et Sala delli Re in Palazzo Apostolico*. 2. *Entrata ed uscita delli denari pervenuti in mano del R. Mons. di Froli, Maestro di N. S. PP., per spenderli nella Bella Loggia*; Roberto Almagia, *Monumenta Cartografica Vaticana*, vol. IV, *Le pitture geografiche murali della Terza Loggia e di altre sale Vaticane*, Citta del Vaticano, 1955.

⁷ F. Porena, *La Geografia in Roma e il Mappamondo Vaticano*, in „Bull. Soc. Geogr. Italica”, vol. XXV (1888), pag. 221—238, 311—339, 427—453; Deoclecio Redig de Campos, *op. cit.*, p. 162 sq.

* Cercetarea întreprinsă pentru investigarea *in situ* a hărții din *Loggia lui Rafael* și fotografierea ei au fost realizate cu sprijinul *Comitetului Pontifical pentru Științe Istorice*, Președinte Mons. Michele Maccarone și al *Secretariatului de Stat al Vaticanului* prin Mons. G. B. Re și Mons. P. Carnatiu. Confruntarea ei cu originalele hărților din colecția *Bibliotecii Apostolice a Vaticanului* a fost realizată cu ajutorul îndatoritor al Mons. José Ruyschaert, Vice-Prefectul Bibliotecii. Tuturor le exprimăm, și cu această ocazie, recunoștința noastră.

⁸ Legenda cu același conținut pe care o descrie Chytraeus în 1595 și Taja în 1750, înainte de restaurările executate de Agricola :

UNGARIA OLIM PANONIA / INFERIOR PRAESTANS AGRI / FERTILITATE AVRI COPIA / VIRORUM FORTITUDINE / CHRISTIANIS REGIBUS TRIGINTA / PERPETUA SUCCESSIONE POSSESSA.

POLONIA OLIM SARMATIA / RELIGIONE HVMANITATE / SCIENTIA BONARVM ARTIVM / INSIGNIS PASCVIS IDONEA / MELLE ET SALI FOSSILI / ABVNDANS.

mate. Chorografia uscatului este variată : cîmpurile în verde cu grupuri de arbori pentru zonele împădurite, munții în aliniere de conuri maronii cu lumina proiectată din partea stîngă.

Toponimele sînt ierarhizate prin caracterul literelor : cu majuscule aurite numele țărilor — Livonia, Litvania, Polonia, Moravia, Hungaria, Vollinnia, Podolia, Pocvceze, Moldavia, Transylvania, Walachia, Rascia ; cu majuscule reduse denumirile mai importante — Cibinium, Traiani Pons etc, iar restul localităților cu inițială majusculă și minuscule negre (în total aproape 600 de localități). Denumirile localităților sînt plasate lîngă imagini edilitare de culoare roșie punctate cu aur.

Principatele române — Moldova, Transilvania și Valahia — ocupă o mare arie, în poziție centrală, corespunzătoare teritoriului național în limitele vechii Dacii.

Unică în monumentalitatea ei, harta este și una dintre cele mai reușite și mai bine conservate în forma inițială din toată loggia. Retușurile din timpul restaurării cerute de papa Grigore al XIII-lea și executate între anii 1583—1585 nu i-au adus modificări esențiale.

Bibliografia lucrărilor care s-au ocupat de această hartă nu este prea extinsă. Semnalată chiar din primele decenii, nu i s-au acordat decît studii sintetice⁹ iar studiile analitice din ultimele decenii au păstrat caracterul parțial după interesul național al autorului : Mikolaj Dzikowski pentru Polonia¹⁰ și Florio Banfi pentru Ungaria¹¹. Acesta din urmă a inclus un rezumat într-un preprint publicat la Freiburg în anul 1956, sesizînd importanța hărții pentru cartografia românească și ilustrîndu-și textul cu aceeași reproducere parțială folosită pentru *Imago Hungariae* (căreia, cu toată evidența titlurilor din hartă, i-a atribuit și Transilvania¹²). Aceiași autor face efortul de a transcrie toponimele și de a stabili filiația lor. În legătură cu aceasta, dincolo de recunoașterea că în frescă au fost folosite hărțile lui Gerardo Mercator (din 1554) și ale lui G. Gastaldi (1548—1562), el încearcă o aprofundare a surselor acestora, căutînd izvoarele denumirilor prin operele lui Lazzaro și Bernardo Wapowski (cu tendința de a pune la baza cartografiei italiene cartografia maghiară).

⁹ Chytraeus (Kochhufe), *op. cit.*, p. 145 ; Bartolomeo Podesta, *Le Mappe delle Logge Vaticane*, în „Rivista Europea“, NS, VIII, (1877), vol. II, p. 34—49 ; M. Besnier, *Les Cartes Vaticanes*, în „Mélanges d'Archéologie et d'Histoire“, vol. XX, Paris, 1900, p. 289—298 ; E. Schmidt, *Die Galleria Geografica des Vaticans*, în „Geographisches Zeitschrift“, vol. XVIII, Leipzig, 1911, p. 502—517 ; Roberto Almagia, *Monumenta Cartographica Vaticana*, Bibliotheca Apostolica Vaticana, vol. IV (*Le pitture geografiche murali della Terza Loggia e di altre sale Vaticane*), 1955.

¹⁰ Mikolaj Dzikowski, *Mapa Polski w „Terza Loggia“ w Watykanie*, Warszawa, 1936.

¹¹ Florio Banfi (Barabás Holik sau Florió Laszlo, n. 1899) *Magyarország térképét ábrázoló falfestmény a Vatikánban*, Budapest, 1940 ; Idem, „*Imago Hungariae“ nella cartografia italiana del Rinascimento*, în „Biblioteca dell'Accademia d'Ungheria in Roma“, NS, no 1, 1947, p. 362—418 ; Idem, *La Loggia della Cosmografia nel Palazzo Vaticano*, în „L'Urbe“, NS, XIV (1951) no 1, Roma, p. 1—7 + 4 pl ; Idem, *L'immagine del mondo nelle Logge di Raffaello*, Roma, 1951 ; Idem, *The Cosmographic Loggia of the Vatican Palace*, în „Imago Mundi“, IX (1952), Leiden, p. 23—24 + 2 pl.

¹² Idem, *I Paesi Romeni nei monumenti cartografici italiani*, Freiburg, 1956, 106 p. + 45 hărți. Studiul hărții din Loggia lui Rafael este expus la p. 19—23 și ilustrat cu harta 23, imagine parțială, folosită și la ilustrarea celorlalte lucrări ale sale, cum sînt : „*Imago Hungariae“ nella cartografia del Rinascimento...* tav. VII sub titlul *L'Ungheria di Stefano Tabouret...* ; *La Loggia della Cosmografia nel Palazzo Vaticano...* tav. III sub titlul *Particolare della carta rappresentando l'Ungheria e la Polonia*.

Lectura lui Banfi, uneori incompletă, a omis însă din harta de care ne ocupăm întreg teritoriul Dobrogei și este, cu toate insistențele sale, insuficientă în stabilirea surselor (el eludează de ex. pe Honterus¹³ și pe Reichersdorffer¹⁴ și chiar pe Pirro Ligorio, coautorul operei de față, pe care R. Almagia îl presupune prin harta lui din 1559)¹⁵.

La analiza toponomasticii, așa cum s-a putut observa anterior, constatăm lipsa elementelor de relief și de hidronimie. Pentru sistematizarea lor, propunem o lectură grupându-le pe provinciile românești istorice :

Banat

Bekyn	= Buchin	Orsava	= Orșova
Betzkc			
Bisere		Portelza	= Porțile de Fier
Bozas	= Buziaș	Possa	= Peșteana
Czumgrad		Rihas	= Recaș
Egis	= Igrăș	Tem...	= Timișoara
Ghenad	= Cenad	Tereman	= Teremia
Kerek	= Caporal Alexa	Tozu	= Mișca
Karansebes	= Caransebeș	Varadia	= Vărădia
Lipa	= Lipova	Wason	= Virșoț
Logoj	= Lugoj	Zengy	= Singer ?
Lugas	= Lugaș	Zewlam	= Seleuș (Ineu)

Oltenia

Seuerini	= Turnu Severin	Zelatina	= Slatina
Traiani Pons	= Podul lui Traian	Zula	= Craiova ?
Wurdu	= Rimnicu Vilcea		

WALACHIA

Alauta		Oltsenem	= Oltenița
Arcim		Pinum	
Argius	= Curtea de Argeș	Pitesan	= Pitești
Brailomi	= Brăila	Richez	
Briolano		Rotetoren	
Buchuresche	= București	Sandai	
Chlownic		Talontez	
Flotz	= Cetatea de Floci	Vasillum	
Langenaw	= Cîmpulung	Zorzo	= Giurgiu

¹³ Iohannes Honterus, *Rudimentorum cosmographiae libri duo*, Cracoviae, 1530 ; Idem, *Chorographia Transylvaniae*, Syebenburgen, Basileae, 1532.

¹⁴ Georgius Reichersdorffer, *Moldaviae qui olim Daciae Pars chorographia*, Viennae, 1541 ; Idem, *Moldaviae finitimarumque regionum typus* f.a., precum și *Chorographia Transilvaniae* din 1550 (Cf. Marin Popescu Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, București, 1938, p. 120—121).

¹⁵ *Op. cit.*, p. 4.

Dobrogea

Axiopoli	= Cernavodă	Inaritiunosi	
Babrch		Licostomo	= Periprava
Bada		Niuoz	
Beroe		Pangola	= Mangalia
Cabidana	= Topalu	Peuce uel sagro	
Cium		Saline	
Cursum	= Hirșova	Succidaua	
Custi		Temcno	
Dansudaua		Tomi	= Constanța
Drimaga		Trorsus	
Durostorum	= Siiistra	Zanauarba	

MOLDAVIA

Aczud	= Adjud	Niemecz	= Neamț
Bachoua	= Bacău	Oblucice	= Oblucița
Baralath	= Birlad	Ophiussa	
Bardeouse	= Borzești	Orihou	= Orhei
Bieligrod		Pudna	= Putna
Cast. Razea		Pudno	= Putna (Vrancea)
Cerneuo	= Cernăuți	Ren	= Reni
Crolouu		Rosna	= Rodna ?
Cucze	= Hotin	Schia	= Scheia
Cutnar	= Cotnar	Sereth	= Siret
Falconara		Sfoka	= Soroca
Falcziu	= Fălciu	Skea	= Șcheia
Galatz	= Galați	Suczou	= Suceava
Hel		Tarasouze	= Tâișăuți
Hus (zz ?)	= Huși	Targorod	= Roman
Iassy	= Iași	Tatros	= Trotuș
Lapuzna	= Chișinău	Tehynie	= Tighina
Maiak		Tubarca	
Margosest	= Mărășești ?	Tureczkybroth	= Ciubăcu
Molddoania	= Moldovița	Vasluy	= Vaslui
Moncastro	= Cetatea Albă	Vsczya	

TRANSYLVANIA

Alba Iulia	= Alba Iulia	Benherd	= Beitug ?
Alka	= Archiș	Bistritz	= Bistrița
Beliek	= Beiuș	Bodolo	

Brassa	= Brașov	Lupsi	= Iupșa
Broka		Marosi	
Cibinium	= Sibiu	Medies	= Mediaș
Cifea		Nemeti	= Mintu Gherlei
Colosiem	= Cătacea	Orba	= Oarba de Mureș ?
Colosuar	= Cluj	Rhew	= Vadu Crișului
Cziceuar	= Ciceu	Rössis	= Roșia
Czick	= Șumuleu Ciuc	Samos	
Deez	= Dej	Ségesvar	= Sighișoara
Died		Sepfen	= Sfintul Gheorghê
Dowa	= Deva	S. Iob	= Siniot
Feltat		Swalcio	
Fogaras	= Făgăraș	Talpas	
Gherghi	= Gheorghieni	Telegd	= Tileagd ?
Huniad	= Hunedoara	Terhes	
Ierenut	= Iernut	Tertz	= Cırța
Istar	= Istrău ?	Vardein	= Oradea
Kalei	= Carei	Vasarhe	= Tîrgu Mureș
Kerejsi		Waralia	= Seini
Keresbania	= Baia de Criș	Zaiuaros	= Zeicani
Kizli	= Tîrgul Secuiesc	Zakad	
Kizdze		Zalkoç	
Lechnitz	= Lechința		

Urmărirea atentă a fiecărui element al hărții adună pînă în cele din urmă o sumă de imperfecțiuni explicabile prin stadiul incipient al topografiei. În ceea ce ne privește considerăm că Florio Banfi, cu toate deficiențele studiului său, formulează o judecată îndreptățită asupra valorii hărții din *Loggia lui Rafael*: *unică prin execuția ei monumentală, reprezintă toate Țările Române*¹⁶. Aceleași aprecieri le întîlnim și în opera lui Roberto Almagia, căruia îi datorăm studiile de sinteză cele mai autorizate, chiar dacă nu s-a oprit la descrierea particularităților teritoriale statale și reproducerea hărților este insuficientă pentru lecturi toponomastice¹⁷.

¹⁶ *Op. cit.*, p. 23.

¹⁷ *Roberto Almagia ha magistralmente riconosciuto la storia degli affreschi cartografici della „Loggia Bella”, stabilendone la cronologia e identificando gli artisti a cui dobbiamo questa singolare decorazione* (cf. Deoclecio Redig De Campos, *op. cit.*, p. 161).

Din analiza elementelor hărții se evidențiază următoarele :

1. Nici unul dintre izvoarele hărții nu este posterior anului 1562, observație care concordă cu a majorității specialiștilor care s-au ocupat de studiul ei¹⁸.

2. Deoarece *Loggia lui Rafael* inițial nu a fost acoperită, condițiile meteorologice nu au fost prea generoase în conservarea frescelor. I-a revenit lui Grigore al XIII-lea inițiativa de a apăra galeria, închizând-o cu un perete de sticlă și de a cere retușarea părților degradate, în anul 1585¹⁹. Cu această ocazie, așa cum au constatat și alți autori, harta nu a suferit intervenții care să o altereze esențial (ca în cazul altor hărți) : au fost refăcute cursurile apelor și s-au îmbospătat culorile câmpiilor și ale pădurilor. Păstrînd elementele toponomastice, restauratorul a evitat deformările chiar și în cazul în care intervenția prin contactul de culoare este evidentă (de ex. pentru : *Pudna, Sereth, Bardeouse, Molddovania, Bachoua, Czizauar, Alba Iulia, Beliek, Zakad*). Denumirile la care se observă modificări (fără a putea fi atribuite exclusiv restaurării) sînt următoarele :

a) Timișoara are ultimele litere șterse și apare sub forma de Tem...

b) În Moldova apare localitatea Cast. R ... a.

c) În Muntenia apare o localitate (Tîrgoviște ?) fără nici o denumire.

d) În Delta Dunării, centrul locuit corespunzător Sulinei are un titlu indecifrabil.

3. Spre deosebire de hărțile citate ca izvoare, harta din Vatican folosește un semn aparte care corespunde fonemului „ș“ : *Brașa, Bucureșche, Maroși, Oltșenem, Tarașouze, Segeșvar, Rihăș, Vașarhe*, ș.a. Astfel, dacă la numeroase toponime constatăm o influență a grafiei maghiare, introducerea acestui semn demonstrează intenția autorului de a se acomoda fonetismului contemporan printr-o formulă proprie. Consemnăm, pentru data la care a fost executată harta, o încercare de transcriere fonetică în alfabetul latin pentru toponomastica din întregul teritoriu românesc²⁰.

4. O mențiune aparte facem pentru zona Dobrogei, pe care cartografia italiană o înregistrează în numeroase lucrări, din care colecțiile Bibliotecii Apostolice a Vaticanului (BAV) posedă exemplare foarte reușite. Acestea au atras atenția multor specialiști și au fost folosite pentru studii comparatiste și la nenumărate confruntări documentare (ca de ex. pentru localizarea Vicinei sau a Chilieii). Informațiile furnizate de ele, cu toate aproximațiile inerente tehnicii de epocă, își păstrează valoarea documentară istorică, chiar dacă datele lor sînt uneori forțate prin interpretări tendențioase cu implicații politice²¹ sau polemice²².

¹⁸ Vezi R. Almagia, *op. cit.*, p. 26 ; cu excepția lui Florio Banfi care, confundîndu-l pe Etienne du Pérac cu Etienne Tabouret, propune ca perioadă de execuție 1561—1564, adică întreaga perioadă pînă la care s-au terminat lucrările din *Loggia lui Rafael*.

¹⁹ Filippo Agricola, *Relazione dei restauri eseguite nelle Terze Logge del Pontificio Palazzo Vaticano*, Roma, 1842 ; L. von Pásztor, *Geschichte der Päpste seit Ausgang des Mittelalters*, vol. IX, Freiburg im Br., 1930 : *Memorie sulle pitture et fabbriche* din *Archivio Boncompagni* din Roma, despre perioada papei Grigore al XIII-lea.

²⁰ Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn/Leipzig, vol. I (1924), vol. II—III (1926), și ediție în limba română — *Toponimia românească*, București, 1960 ; Marin Popescu Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, București, 1938 ; Tr. Ionescu-Nișcov, Const. Velichi, A. Constantinescu, *Toponimie istorică din perioada feudală a Țărilor Române (1374—1600)* în „Revista Arhivelor“, anul XLIX (1972), vol. XXXIV, nr. 1, p. 25—40. Notăm că acest semn este folosit rar de Reichersdörffer.

²¹ I. Dujcev — J. Ruvsschaert, *Manoscritti slavi, documenti e carte riguardanti la storia bulgara della Biblioteca Apostolica Vaticana e dell'Archivio Segreto Vaticano (IX—XVII sec.)*, Sofia, 1979, (v. nota 25).

²² Petre Diaconu, *Iarăși despre localizarea Vicinei*, în „Revista de Istorie“, Tom. 34, 1981, nr. 12, p. 2 311—2 316.

Problemele pe care încercăm să le semnalăm apar legate de evoluția istorică a unor denumiri, urmărite în studiile publicate în special de R. Almagia²³, I. Dujcev — J. Ruyschaert²⁴, V. Eskenazy²⁵.

a) *Licostomo* pare să corespundă în harta noastră cu Periprava. În hărțile de dată anterioară²⁶ denumirea era localizată în amonte și ulterior apare schimbată în *Chicli*²⁷. Această modificare corespunde substituiri de același fel pe care Michel Balard o semnalează în textele lui Antonio di Ponzo²⁸.

b) *Licostomo-Salline* din Cod. Pal. Lat. 1362 A. ff. 2v—3r (1320—1321) și Cod. Vat. Lat. 2972, fo. 17r (1321), localizat la vărsarea în mare pe țărmuri punctate diferențiat în roșu, se separă ulterior și *Licostomo* rămâne ca termen propriu pentru localitatea din zona Periprava. Urmărind însă modul în care este reprezentat grafic *Licostomo-Salline*, observăm că el este folosit și pentru alte *Salline* (una, două sau trei denumiri de același fel) în Crimeea²⁹. Acest fapt lasă impresia denumirii unor *salinagii* organizate teritorial, stabil. Și, pentru aceeași interpretare, pledează prezența simultană a denumirilor Solina (pentru Sulina) și Saline³⁰.

În harta noastră, cuvântul *Saline*, plasat la extrema brațului Chilia, prin delimitarea habitatului pare să aibă aceeași semnificație (pe locul unde este desemnată Sulina textul este indescifrabil).

5. Spre deosebire de hărțile amintite din colecția BAV unde în Limanul Nistrului apare denumirea Moncastro (pentru Cetatea Albă) aici există două toponime: *Moncastro* mai în sud (în zona Tuzlei) și *Bioliğrod* (în zona Palanca). În același timp, *Falconare*, în loc de Dobrogea, apare în nordul Deltei Dunării.

Harta din *Loggia lui Rafael* este o probă a prezenței poporului român în viața politică, socială și culturală a Europei și la nivelul epocii. Aceasta este redată prin poziția centrală pe care o ocupă Țările Române în economia generală a cadrului geografic. Ea a fost realizată în timp ce în soaunul Moldovei Sublima Poartă îl înlocuia pe Alexandru Lăpușeanu (sept. 1552 — sept. 1561) cu Despot Vodă (sept. 1561 — sept. 1563), iar în cel al Țării Românești îl înlătura pe Mircea Ciobanul (în 21 sept. 1559) și-l întrona pe Petru cel Tânăr (21 sept. 1559 — 8 iunie 1568). Era perioada când, după lupta de la Mohaci din 1526, Ungaria era transformată în cea mai mare parte în pașalic și când principatele române rezistau ca avanpost în frontul de apărare a Europei. Transilvania, prin-

²³ Roberto Almagia, *Monumenta Cartographica Vaticana*, Città del Vaticano, 4 vol., 1946—1955.

²⁴ V. nota 21.

²⁵ Victor Eskenazy, *Izvoare cartografice medievale despre teritoriul românesc. Observații pe marginea unei lucrări recente* în „Revista de Istorie”, Tom 33, 1980, nr. 3, p. 759—765, (Anexa cu lista toponimelor la p. 764—765). Autorul se ocupă de prima ediție a lucrării, apărută în lb. bulgară.

²⁶ Din colecția BAV, cod. Pal. Lat. 1362, A. ff. 2 v — 3 r. 1320—1321; Cod. Vat. Lat. 2972, fo. 107 r (1321).

²⁷ Borgiana XIII (1538); Cod. Pal. Lat. 1886, ff. 11 v — 12 r (1542); Cod. Barb. Lat. 4357, ff. 12 v — 13 r (1532).

²⁸ Michel Balard, *Notes sur les Ports du Bas-Danube au XIV-e siècle* în „Südost-Forschungen”, B XXXVIII, 1979, p. 1—12. Studiul conține o bogată bibliografie asupra Chiliei (p. 2—7).

²⁹ Borgiana V (cca 1450) Cod. Vat. Lat. 9015, ff. 1v—2r (1452); Cod. Vat. Lat. 9016, Tav. 1 (1471), Borgiana VII (1497); Borgiana VIII (1508); Borgiana XIII (1538); Cod. Pal. Lat. 1886, ff. 11v—12r (1542); Cod. Barb. Lat. ff. 12v—13r (1542).

³⁰ Cod. Pal. Lat. 1362, A. ff. 2v—3r (1320—1321); Cod. Vat. Lat. 2972, fo. 107 (1321); Borgiana V (cca 1450); Cod. Vat. Lat. 9016; Tav. 1 (1471); Borgiana XIII (1538); Cod. Lat. Pal. 1886, ff. 11v—12r. (1542); Cod. Barb. Lat. 4357, ff. 12v—13r (1542).

cipat independent, era frământată de efectele Reformei cu o participare activă și aportul ei se înscria în istoria poporului român ca un act de revoluție culturală : Coresi, la Brașov și în alte orașe transilvane, a dezvoltat o puternică activitate de traducător în limba română, de editor și de tipograf la scară industrială.

Și tot de aici, Iohann Honterus³¹ (de la Brașov) și Georgius Reichersdorfer³² (de la Sibiu) și-au pus operele lor la dispoziția cartografilor europeni.

Urmărind repartitia teritorială statală, harta din Vatican atribuie Ungariei o arie mai mare decât în realitate. Ea consemnează însă separarea Transilvaniei ca urmare a independenței ei mai înainte de hărțile lui G. Gastaldi³³.

Bogăția toponimelor din spațiul românesc indică interesul geografilor pentru cunoașterea acestui spațiu, altădată consemnat prin portulane ca simple puncte de contact comercial. Prin conținutul și semnificația ei, harta aceasta are valoarea unui adevărat monument național românesc, care, prin realizarea artistică demnă de *Loggia Bella* este o probă a autorității politice a poporului nostru. Proba este cu atât mai pregnantă, cu cât, în epocă, Principatele Române — teritorii ale creștinismului oriental — nu se bucurau de prea mare atenție a statelor catolice. Conservarea imaginii României istorice în *Loggia lui Rafael Sanzio* este astăzi o oglindă nu numai a Renașterii italiene, ci și a celei românești, susținută de atâtea alte monumente de înalt nivel artistic care au îmbogățit numeroase din localitățile înscrise în hartă.

R É S U M É

L'auteur consacre son attention à la neuvième des treize cartes géographiques qui ornent la Loggia de Raphaël Sanzio au Palais du Vatican — couronnement monumental de la cartographie italienne de la Renaissance offrant une vue d'ensemble de la Terre en tenant compte de la configuration statale vers l'année 1560.

Dans la carte en question, les territoires roumains — la Moldavie, la Transylvanie, la Valachie — occupent une grande surface, justement au milieu de la composition, qui correspond au territoire national dans les limites de l'ancienne Dacie.

Après lui avoir fait une brève description, non sans les dûes références aux études synthétiques ou analytiques qui lui ont été consacrées jusqu'à présent, l'auteur propose une lecture des toponymes groupés en tenant compte de chaque province historique roumaine, en relevant la présence d'un signe à part qui correspond au phonème „ș”. Si beaucoup de toponymes mettent en évidence l'influence de la graphie magyare, l'introduction de ce graphème démontre l'intention du peintre de représenter un phonème typiquement roumain par une formule propre.

L'article conclut que la carte de la Loggia de Raphaël prouve encore une fois la présence du peuple roumain dans la vie politique, sociale et culturelle de l'Europe au niveau de l'époque. L'abondance des toponymes dans l'espace roumain témoigne de la peine que les géographes se donnaient pour connaître cette aire géographique.

Par son contenu et sa signification, la carte en question acquiert donc la valeur d'un monument national roumain témoignant de l'autorité politique dont jouissait le peuple roumain.

³¹ Vezi nota 13.

³² Vezi nota 14.

³³ În harta Transilvaniei din anul 1566, G. Gastaldi scrie : „Opera di M. Gastaldi, Piemontese, Cosmografo fa descrizione della Transilvania et parte de Vngaria et il simile della Romania con la gionta nel disegno di el medesimo autore apar, con la divisione della Transilvania dall'Vngaria fatta con portecini alla libreria del San Marco in Venetia”, Staatsbibliothek, Karlsruhe, Md. 21, fo. 75 r. dimensiuni 33 × 49,5 cm. Vezi I. C. Bacila, *Insemnări asupra cartografiei Moldovei și Munteniei din secolele XVI—XVIII*, în „Bul. Soc. Reg. Rom. de Geografie”, Tom XLVII, 1928, p. 4 ; Florio Banfi, *Imago Hungariae* p. 402.

P R É C I S

The author of the article wants to present the ninth map from among the thirteen ones that decorate Rafael Sanzio's Loggia in the Vatican Palace, a monumental crowning of the Italian Renaissance cartography syntetizing the entire world in the State configuration of about 1560s.

On the map the Romanian territories — Moldavia, Transylvania, Wallachia — occupy a large area, in central position, corresponding to the national territory in the borders of the old Dacia.

After a brief description with references to the synthetic and analitic surveys that were dedicated to it, the author proposes a reading of toponyms grouped on the historical Romanian provinces, noticing the presence of a peculiar sign corresponding to the phoneme „ș”. If at many toponyms the influence of the Hungarian writing is obvious, the introduction of this graphic sign demonstrates author's intention to express a typical Romanian phoneme by a personal formula.

The conclusion of the article is that the map of Rafael's Loggia is an evidence of the Romanian people's participation in the European political, social and cultural life at the level of the period. The richness of toponyms from the Romanian area points out the geographers' interest for the knowledge of this geographical zone.

By its contents and signification this map has the value of a Romanian national monument which proves the political authority of the Romanian people.

Acele frumoase fapte ce Măria Ta ai făcut în vremea înconjurării Vienei

ȘERBAN VOINEA SEMO

Evenimentele politice și militare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea au pus în joc soarta unor mari imperii din Europa și Asia. Ciocnirile de interese au fost dure. Aliații erau ușor sacrificați. Promisiunile și tratatele nu se respectau. Angajamentele erau luate ușor și tot atât de ușor erau călcate. În acest context Țările Române și-au cîntărit cu grijă fiecare acțiune, fiecare adeziune și în același timp au înțeles că nu se pot bizui decît pe ele însele.

Cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea, chiar dacă nu a adus în aria externă de interese a Țărilor Române schimbări spectaculoase, a continuat totuși să fie spațiul de timp în care procesele externe începute în prima jumătate a veacului s-au desfășurat avînd implicații pentru ele. Unul din aceste evenimente din prima jumătate a secolului, care își relevă abia acum consecințele pentru poporul român, este războiul de treizeci de ani. Sfirșitul lui înseamnă blocarea expansiunii Imperiului habsburgic spre apusul Europei. Urmarea a fost orientarea politicii sale externe, agresive spre partea răsăriteană a continentului și provocarea marilor conflicte cu Imperiul otoman. Consecințele vor fi grave pentru teritoriile Țărilor Române deoarece vor deveni fruct rîvnit, obiectul unor ciocniri de interese politice și mai ales teatru de luptă armată. Deasupra Țării Românești se simțeau încă adierile vîntului de libertate, de independență stîrnit de Mihai Viteazul cu o jumătate de secol în urmă și de izbucnirile de minie și de speranță din timpul unor domnii cum a fost aceea a lui Mihnea al III-lea.